

Priorytety i kierunki polityki energetycznej i gospodarczej Iranu po umowie jądrowej z 2015 roku

Robert Czulda
Uniwersytet Łódzki

Nadszedł dzień, w którym niewinny zerwał krepujące go
dwunastu lat kajdany. Sankcji już nie ma,
ale do rozwoju kraju jeszcze daleka droga.

Prezydent Iranu Hasan Rouhani (2016)¹

Podpisanie w 2015 r. porozumienia JCPOA dotyczącego irańskiego programu jądrowego, czego efektem było zniesienie wielu sankcji na Iran, jest traktowane przez Teheran jako klucz do implementacji długofalowej strategii rozwoju kraju. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie i analiza obecnych priorytetów i kierunków Iranu w zakresie gospodarki, w tym jej najważniejszego komponentu, jakim jest sektor energetyczny. Punkt wyjścia stanowi pytanie badawcze o wpływ i znaczenie sankcji na gospodarkę Iranu, a także ich zniesienia na możliwość rozwoju oraz priorytety strategiczne Iranu. Artykuł zajmuje się również analizą obiektywnych czynników (na które Iran nie ma wpływu), które mogą uniemożliwić lub spowolnić implementację tejże strategii.

Słowa kluczowe: Iran, strategia gospodarcza, energetyka, gospodarka.

Wprowadzenie

Zawarcie 14 lipca 2015 r. całościowej umowy znanej jako JCPOA (Joint Comprehensive Plan of Action) pomiędzy grupą P5+1 a Islamską Republiką Iranu stanowi jedno z najważniejszych wydarzeń ostatnich lat z zakresu międzynarodowej dyplomacji oraz z perspektywy całego Bliskiego Wschodu. Urzeczywistnienie ducha i zapisów JCPOA może przynieść długofalowe, strategiczne konsekwencje dla wielu

Robert Czulda – doktor, adiunkt w Katedrze Teorii Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, Uniwersytet Łódzki.

¹ *President: Difficult road has just begun*, „Kayhan”, 19.01.2016, www.kayhan.ir/en/news/22924/president-difficult-road-has-just-begun (data dostępu: 10.08.2017).

aktorów stosunków międzynarodowych – prócz państw europejskich, dla których otworzą się nowe rynki zbytu oraz pojawi się możliwość zmniejszenia uzależnienia energetycznego za sprawą pozyskiwania surowców irańskich, JCPOA ma potencjał, by z czasem odmienić relacje irańsko-amerykańskie, pozostające we wrogim zawieszaniu od 1979 r., a także irańsko-arabskie (szczególnie w odniesieniu do niektórych państw Zatoki Perskiej).

JCPOA nie zostałyby zawarte, gdyby w jego sens, to jest możliwość wprowadzenia długofalowej, jakościowej zmiany w Iranie, nie wierzyli sami Irańczycy. Dla umiarkowanego konserwatysty Hasana Rouhaniego osiągnięcie porozumienia jądrowego z P5+1, jako pierwszego, lecz jednocześnie najważniejszego kroku na drodze do zniesienia międzynarodowych sankcji na gospodarkę Iranu, było sztandarowym hasłem podczas wyborów w 2013 r. Podpisanie JCPOA było głównym powodem, dla którego Rouhani, zdobywając 57% głosów, został ponownie wybrany prezydentem w maju 2017 r., kiedy to pokonał kandydata konserwatystów Ibrahima Raisiego, opowiadającego się za bardziej stanowczą polityką wobec Zachodu, co doprowadziłoby do zerwania lub przynajmniej zawieszenia JCPOA. Reelekcja Rouhaniego oznacza, że większość Irańczyków nadal widzi w JCPOA klucz do rozwoju gospodarczego swojego kraju. Cel ten jest najważniejszym priorytetem strategicznym Iranu. Bez szybkiego i wielosektorowego rozwoju różnice gospodarcze pomiędzy nim a światem będą się jedynie pogłębiać.

W prezentowanym artykule zostaną przedstawione i poddane analizie obecne priorytety Iranu w zakresie gospodarki, w tym ich najważniejszy komponent, jakim jest sektor energetyczny. Jako punkt wyjścia do dalszych rozważań omówione zostaną takie zagadnienia, jak znaczenie sankcji oraz ich wpływ na gospodarkę Iranu, a także wpływ ich zniesienia na możliwość rozwoju oraz priorytety strategiczne Iranu. Hipotezą badawczą jest zaś stwierdzenie, że bez implementacji JCPOA wielowymiarowa i długofalowa strategia gospodarczo-energetyczna Iranu nie byłaby możliwa, choć jednocześnie porozumienie z P5+1 to warunek konieczny, lecz niewystarczający, by strategię tę zrealizować – Iran boryka się z wieloma obiektywnymi problemami (na które nie ma wpływu), które mogą uniemożliwić lub spowolnić implementację tejże strategii.

Sytuacja gospodarcza Iranu do 2016 r.

Sankcje gospodarcze są nieodłączonym elementem historii Islamskiej Republiki Iranu. Pierwsze zostały nałożone już w 1979 r. przez Stany Zjednoczone, a następnie znacząco rozszerzone w latach 1995 i 1996². Sankcje nałożyła również Europejska

² W 1979 r. Stany Zjednoczone zerwały kontakty dyplomatyczne i gospodarcze z Iranem – import irańskich surowców energetycznych został objęty embargiem. Zamrożono również bezterminowo około 12 miliardów dolarów. W 1995 r. nałożono dodatkowe sankcje – współpraca firm amerykańskich i zagranicznych z Iranem została ograniczona. Na mocy sankcji z 1996 r. (ILSA) zabroniono inwestować powyżej 20 mln dolarów w irański sektor energetyczny.

Wspólnota Gospodarcza. W ich wyniku wiele firm zagranicznych musiało zrezygnować ze współpracy z Iranem, obawiając się retorsji ze strony Stanów Zjednoczonych, to jest zamknięcia dla nich amerykańskiego rynku. W późniejszym okresie Rada Bezpieczeństwa ONZ nałożyła na Iran wiele dodatkowych sankcji, głównie uderzających w podmioty związane z irańskim programem jądrowym. Rezolucja nr 1929 z czerwca 2010 r. była szczególnie bolesna, wprowadziła bowiem wiele obostrzeń, powtórzonych miesiąc później przez Unię Europejską, przeciwko IRISL Group (Islamic Republic of Iran Shipping Lines), największemu armatorowi Iranu, posiadającemu ponad 100 transoceanicznych statków transportowych. Unia Europejska nałożyła również surowe restrykcje na operacje finansowe i handlowe z Iranem oraz na sektor energetyczny. W 2012 r. weszło w życie ograniczenie UE na zakup irańskich surowców energetycznych (zarówno ropy naftowej, jak i gazu ziemnego) – zamrożono ponadto aktywa irańskiego banku centralnego. W tym samym roku nawet te dozwolone prawem transakcje z partnerami irańskimi stały się w praktyce niemożliwe – państwo to zostało odcięte od systemu SWIFT³. Firmy spoza Europy, głównie z Azji, z powodu zbyt wysokiego ryzyka przestawały ubezpieczać irańskie transporty, co jeszcze bardziej utrudniło eksport surowców z Iranu. Ograniczone sankcje pojawiły się ze strony poszczególnych państw, w tym Australii, Kanady, Indii, Japonii, Korei Południowej oraz Szwajcarii. Pojawiły się trudności ze strony firm transportowych, które nie chciały przewozić irańskich towarów.

Sankcje, które John Bolton określił mianem „ciężkich, a nawet brutalnych”⁴, bardzo szybko odbiły się na sytuacji gospodarczej, w tym energetycznej, Iranu. O ile jeszcze pod koniec 2011 r. Iran eksportował 2,3 mln baryłek ropy naftowej dziennie, o tyle w połowie 2012 r. było to zaledwie 800 tys., co stanowiło najgorszy wynik od zakończenia wojny z Irakiem w 1988 r.⁵ Zaczęto alarmować o brakach specjalistycznych lekarstw, w tym chociażby leków onkologicznych⁶. Już wtedy irańscy przedstawiciele donosili o bardzo negatywnym wpływie sankcji na funkcjonowanie gospodarki⁷.

³ J. Fahey, *European sanctions have begun to block the Iranian banking system off from the rest of the World*, „Business Insider – International”, 15.03.2012, www.businessinsider.com/iran-banking-swift-2012-3?IR=T (data dostępu: 10.06.2017).

⁴ J.R. Bolton, *Don't let Iran benefit from EU financial crisis*, „Bloomberg”, 26.01.2012, www.bloomberg.com/view/articles/2012-01-26/don-t-let-iran-benefit-from-eu-financial-crisis-john-r-bolton (data dostępu: 10.06.2017).

⁵ *Iran's oil exports dived to 800,000 bpd in July: MP*, „Al Arabiya News”, 23.09.2012, www.english.alarabiya.net/articles/2012/09/23/239721.html (data dostępu: 10.06.2017). Dla porównania w 2010 r. było to 4 mln baryłek dziennie. Zob. R. Gladstone, *Iran admits Western sanctions are inflicting damage*, „The New York Times”, 20.12.2011, www.nytimes.com/2011/12/20/world/middleeast/iran-admits-western-sanctions-are-inflicting-damage.html (data dostępu: 10.06.2017).

⁶ J. Borger, S.K. Dehghan, *Iran unable to get life-saving drugs due to international sanctions*, „The Guardian”, 13.01.2013, www.theguardian.com/world/2013/jan/13/iran-lifesaving-drugs-international-sanctions (data dostępu: 10.06.2017).

⁷ Przykładowo szef Banku Centralnego Iranu Mahmud Bahmani przyznał, że Iran „jest w stanie obłączenia”, a minister spraw zagranicznych Ali Akbar Salehi stwierdził, że „nie możemy udawać, że sankcje nie mają żadnego efektu”. R. Gladstone, op. cit.

Pojawiły się problemy z dostępnością podstawowych produktów spożywczych, które podobnie jak paliwo są w Iranie subsydiowane z budżetu państwowego. Co gorsza, w ostatnim kwartale 2012 r. kraj ten został dotknięty kryzysem walutowym. O ile jeszcze w lutym 2012 r., a więc po pierwszej fali załamania rynku, kurs riala do dolara amerykańskiego wynosił około 20:1, to w październiku 2012 r. w krótkim czasie wzrósł do 40:1. Ceny towarów importowanych drastycznie podskoczyły, a rezerwy finansowe malały – pieniądze z coraz mniejszej sprzedaży ropy naftowej rząd wykorzystywał na próbę zachowania możliwie jak najkorzystniejszego parytetu riala względem dolara.

W Teheranie doszło do protestów handlarzy bazarowych, a w konsekwencji do interwencji policji. Na wypadek eskalacji kryzysu władze, pomne wydarzeń z 2009 r., skoncentrowały w Teheranie dodatkowe jednostki pacyfikacyjne. Czasowo zamknięto prywatne kantory. Najwyższy przywódca ajatollah Ali Chamenei już w 2011 r. zaczął promować bliżej nieokreśloną koncepcję „ekonomii oporu” (*eqtesad-e moqawemati*), która miała w ciągu dwóch lat wyprowadzić gospodarkę kraju na prostą⁸. Tak się jednak nie stało – pomysł, by produkty importowane zastąpić rodzimymi substytutami, nie sprawdził się, podobnie jak próba przejścia z wymiany bezgotówkowej na transakcje barterowe oraz zakaz importu towarów luksusowych, takich jak komputery czy telefony komórkowe. W efekcie doszło do zwiększenia szarej strefy i przemytu. We wskaźnikach makroekonomicznych również nie było oczekiwanego przełomu. W maju 2013 r. zanotowano inflację na poziomie 43%, a wzrost gospodarczy oszacowano na około 0,4% PKB.

Sankcje i niepewność sprawiły, że w Iranie nikt nie chciał lub nie mógł inwestować, a większość nielicznych zagranicznych firm się wycofała lub przynajmniej zawiesiła swoją działalność. Na liście znalazło się nie tylko PGNiG (Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo), które w 2007 r. zawarło z NIOC (National Iran Oil Company) szacowaną na 7 mld dolarów umowę na eksploatację pola gazowego, ale nawet rosyjski Tatnieft, który wycofał się z rozmów nad podobnym projektem na obszarze pola naftowego na wodach Zatoki Perskiej. Bardzo złej sytuacji gospodarczej nie poprawiała administracja prezydenta Mahmuda Ahmadineżada. Po pierwsze, jego konfrontacyjna retoryka i nieprzewidywalne działania sprawiały, że Iran nie był postrzegany przez zagraniczne koncerny jako miejsce odpowiednie (to jest przyjazne, wiarygodne i perspektywiczne) do inwestycji. Po drugie, istotny wpływ odegrała polityka makroekonomiczna rządu, mocno interwencjonistyczna, antykapitalistyczna i prospołeczna. Działania Ahmadineżada „wytworzyły sprzeciw w szerokim spektrum politycznym,

⁸ *Iranian supreme leader calls for 'economy of resistance'*, „Radio Free Europe-Radio Liberty”, 23.08.2012, www.rferl.org/content/iranian-supreme-leader-calls-for-economy-of-resistance-/24686133.html (data dostępu: 10.08.2017). *Ta' arifi-je dżam'e wa kamal az eqtesadi moqawomati* [Całościowa i kompletna definicja ekonomii oporu], „Hawzah”, 22.05.2014, <http://www.hawzah.net/fa/Article/View/93717/> - یفوری عت/93717 (data dostępu: 11.06.2017).

w tym także płynący z jego własnego gabinetu”⁹, prowadząc nawet do częstych dyskusji na temat pozbawienia go stanowiska.

Wpływ JCPOA na stan gospodarki i strategię rozwoju Iranu

Na mocy porozumienia JCPOA w zamian za przyjęte i realizowane ustępstwa w swoim programie jądrowym Iran uzyskał zapewnienie stopniowego znoszenia lub zawieszenia niektórych sankcji ze strony Rady Bezpieczeństwa ONZ, Unii Europejskiej oraz Stanów Zjednoczonych. Na liście znalazła się obietnica odmrożenia około 100 mld dolarów, zdjęcia z czarnych list wielu irańskich firm (w tym podległych Korpusowi Strażników Rewolucji). Choć analiza JCPOA i jego wpływu na sankcje wobec Iranu nie jest przedmiotem niniejszego artykułu, to należy jednak podkreślić, że niektóre z nich zostaną zniesione dopiero po kilku latach, a wiele z nich pozostanie w mocy, nie wynikają bowiem z irańskiego programu jądrowego, lecz innych kontrowersyjnych działań, chociażby naruszania praw człowieka, programu rakiet balistycznych czy operacji zbrojnych poza granicami kraju¹⁰. Najważniejsze sankcje, nałożone na przemysł energetyczny, przestały w dużym stopniu obowiązywać w styczniu 2016 r. Zniesiono między innymi sankcje na IRISL, co pozwoliło ożywić handel międzynarodowy i eksport surowców energetycznych. W lutym 2016 r. informowano, że pierwsza grupa irańskich banków ponownie została włączonych w system SWIFT, co jest konieczne do realizowania wielomiliardowych transakcji finansowych. Odblokowało to wiele zaległych, wartych miliardy dolarów, płatności od odbiorców z całego świata¹¹. Pod koniec 2016 r. Iran produkował już 3,85 mln baryłek ropy naftowej dziennie¹². Był to najlepszy wynik od 2008 r.

Zgodnie ze strategią administracji prezydenta Rouhaniego najważniejszym celem zawarcia JCPOA było zniesienie sankcji gospodarczych, co z kolei ma doprowadzić do ożywienia ekonomicznego i modernizacji irańskiej gospodarki, która od lat boryka się z niedoborem nowoczesnych technologii i inwestycji. Według prezydenta Rouhaniego

⁹ S. Maloney, *Iran's Political Economy since the Revolution*, Cambridge University Press, New York 2015, s. 330. Zob. również N. Habibi, *The economic legacy of Mahmoud Ahmadinejad*, „Brandeis University – Crown Center for Middle East Studies”, nr 74, czerwiec 2013.

¹⁰ Do tej pierwszej kategorii należą sankcje na broń – na systemy raketowe sankcje pozostaną w mocy przez 8 lat, a embargo na dostawy broni konwencjonalnej przez 5. Zob. szerzej R. Czulda, *Porozumienie w Wiedniu – sukces prawdziwy czy propagandowy?*, „Defence24”, 14.07.2015, <http://www.defence24.pl/238414,porozumienie-w-wiedniu-sukces-prawdziwy-czy-propagandowy> (data dostępu: 10.08.2017).

¹¹ A. Torchia, *Iranian banks reconnected to SWIFT network after four-year hiatus*, „Reuters”, 17.02.2016, www.reuters.com/article/us-iran-banks-swift-idUSKCN0VQ1FD (data dostępu: 10.06.2017). Zob. również *Essar Oil makes \$500-mn payment to Iran via new channel*, „The Economic Times”, 29.06.2016, www.economictimes.indiatimes.com/industry/energy/oil-gas/essar-oil-makes-500-mn-payment-to-iran-via-new-channel/articleshow/52973195.cms (data dostępu: 10.06.2017).

¹² Y. Fawaz, *New oil and gas contracts are Iran's latest pitch for investors*, „Forbes”, 8.09.2016, www.forbes.com/sites/realspin/2016/09/08/new-oil-and-gas-contracts-are-irans-latest-pitch-for-investors/#2f0d02795f33 (data dostępu: 10.06.2017).

Iran potrzebuje co roku od 30 do 50 mld dolarów inwestycji, aby wskaźnik wzrostu PKB wyniósł oczekiwane 8% rocznie w ciągu najbliższych kilku lat¹³. Dopiero taki wynik ma doprowadzić do powstawania około miliona miejsc pracy rocznie, co jest niezbędne, by zmniejszyć bezrobocie, które w Iranie jest jednym z najważniejszych wyzwań zarówno gospodarczych, jak i społecznych. Teheran liczy, że JCPOA otworzy drogę do długofalowych inwestycji w różnych sektorach irańskiej gospodarki. Iran słusznie postrzega siebie jako miejsce łączące różne regiony świata – Europę, Zatokę Perską (a nawet szerzej – Lewant), Azję Środkową i Daleki Wschód. By zwiększyć swoje znaczenie jako punkt tranzytowy oraz pośrednik w tranzycie, Iran widzi siebie jako istotny filar chińskiej strategii „jednego pasa, jednej drogi” (OBOR, One Belt, One Road).

Po zniesieniu sankcji Iran niezwłocznie przystąpił do podpisywania umów, które zostały wynegocjowane jeszcze w trakcie ich obowiązywania. Już pod koniec stycznia 2016 r. zachodnia prasa informowała, że czterodniowa wizyta prezydenta Hasana Rouhaniego w Europie zaowocowała umowami o wartości około 40 mld euro, w tym z włoskim koncernem Daniela na dostawy ciężkiego sprzętu, francuskim Peugeot na unowocześnienie teherańskiej fabryki i na licencje na nowe modele samochodów, włoską firmą Saipem na modernizację rafinerii czy też z włoskim biurem budowlanym Vinci na budowę nowego terminalu na lotnisku w Meszhedzie. Inny włoski gigant, Fincantieri, podpisał liczne listy intencyjne na dostawy silników i wyposażenia, a także na budowę i remonty, podczas gdy południowokoreański koncern Hyundai Heavy Industries (HHI) otrzymał kontrakt od IRISL na 10 kontenerowców¹⁴. Według Heszmeta Alawiego do lutego 2017 r. Teheran zawarł niemal 110 umów z partnerami zagranicznymi, z czego w co najmniej 90 z nich po stronie irańskiej jest zaangażowana firma kontrolowana przez władze. Łączna wartość wszystkich umów oszacowano na około 80 mld dolarów¹⁵.

¹³ Rzecznik prasowy rządu Mohammad Bagher Nobacht w maju 2017 r. stwierdził natomiast, że do osiągnięcia takiego celu potrzeba aż 233 mld dolarów inwestycji rocznie. *Iran needs 8% GDP growth to create 1 million jobs annually*, „The Iran Project”, 14.05.2017, www.theiranproject.com/blog/2017/05/14/iran-needs-8-gdp-growth-create-1-million-jobs-annually (data dostępu: 10.06.2017). Zob. również: *Iran's economy could average 8% growth to 2021 post sanctions*, „Arabian Business”, 29.01.2016, www.arabianbusiness.com/iran-s-economy-could-average-8-growth-2021-post-sanctions--619396.html (data dostępu: 10.06.2017).

¹⁴ S.K. Dehghan, *Iran's dealmaking with Europe: The seven biggest contracts*, „The Guardian”, 29.01.2016, www.theguardian.com/world/2016/jan/29/irans-dealmaking-europe-seven-biggest-contracts (data dostępu: 10.06.2017). Kontrakt pomiędzy IRISL a HHI został skrytykowany przez Korpus Strażników Rewolucji, który wezwał do jego przeniesienia do firm krajowych, przede wszystkim podległej tej formacji Iran Marine Industrial Company. Umowę skrytykował także konserwatywny dziennik „Kajhan”: *Emza-je qarardadha-je jaded bo Shell wa Total bara-je touse'e-je majadin-e naft-o-gaz* [Podpisanie nowych umów z Shell i Total na rozwój irańskich pól naftowych i gazowych], „Tasnim News Agency”, 7.12.2016, <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1395/09/17/1260753/ای-امداد-اراق-ی-اضام/م-ش-اب-دی-د-ج-ی-امداد-اراق-ی-اضام> (data dostępu: 11.06.2017); *Tamarkoz bar tawanomandi-je dacheli az su-je qarargah-e chatam al-Anbija (s) sotudani ast* [Koncentracja bazy Chatam al-Anbija na wewnętrznym potencjale jest godna pochwały], „FARS News Agency”, 21.11.2016, <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13950902001295> (data dostępu: 11.06.2017).

¹⁵ H. Alavi, *Iran irony: IRGC and state firms are benefiting from JCPOA*, „Forbes”, 16.02.2017, www.forbes.com/sites/realspin/2017/02/16/iran-irony-irgc-and-state-firms-are-benefiting-from-jcpoa/#427c4d2716c5 (data dostępu: 10.06.2017).

Jednym z priorytetowych działań w obecnej strategii Iranu jest modernizacja sektora transportowego, w pierwszej kolejności lotniczego, który w Iranie z powodu wieloletnich obostrzeń oraz trudności z dostępem do części zamiennych i nowych samolotów jest jednym z najniebezpieczniejszych na świecie. W grudniu 2016 r. amerykański koncern Boeing zawarł z irańskimi liniami lotniczymi Iran Air porozumienie o wartości 16,6 mld dolarów na 80 samolotów pasażerskich B-737 i B-777. W kwietniu 2017 r. linie Aseman Airlines za 3 mld dolarów zamówiły co najmniej 30 samolotów B-737. Dzięki otwarciu na świat linie mogą także planować leasing siedmiu samolotów A320, które za sprawą podpisanego w lutym 2017 r. porozumienia z państwową Irish Aviation Authority będą mogły być zarejestrowane w Europie. Europejski koncern Airbus za 19 mld dolarów sprzedał Iran Air 100 samolotów A320, A330 i A350, podczas gdy francusko-włoskie konsorcjum ATR planuje za 400 mln dolarów dostarczyć co najmniej 20 samolotów pasażerskich ATR-72-600. Linie Kish Air, które w listopadzie 2016 r. wzbogaciły się o dwa A321 (pozyskane z Ukrainy), zamówiły w Brazylii cztery samoloty Embraer 195. Na kontrakty liczą rosyjskie firmy – Suchoj chce sprzedać Iranowi pasażerskie samoloty Superjet 100, podczas gdy Iljuszyn zaproponował wspólną produkcję na terenie Iranu turbośmigłowych Ił-114¹⁶. W praktyce więc Iran nie tylko znacząco odnowi swój park maszynowy, zwiększając zarówno komfort pasażerów, jak i przede wszystkim ich bezpieczeństwo, lecz również będzie na stałe operować na lotniskach Europy Zachodniej¹⁷.

Drugim priorytetem Iranu w ramach rozwoju infrastruktury transportowej jest modernizacja i rozbudowa przestarzałej obecnie sieci kolejowej. Jak przyznał minister transportu Abbas Achundi, Iran chce „ożywić Jedwabny Szlak w nowoczesnej formie, z wykorzystaniem sektora kolejowego, powietrznego, drogowego i morskiego. Mając na uwadze obecny rozwój przemysłu i sektora wydobywczego w Iranie, naszym głównym założeniem jest stworzenie rozbudowanej sieci przez kolej, co pozwoliłoby na przerzucenie części ruchu kołowego na tory”¹⁸. Za sprawą zniesienia w styczniu 2016 r. sankcji gospodarczych stało się to możliwe. Pozwoliło to prezydentowi Rouhaniemu przyjąć plan rozbudowy sieci kolejowej z 15 tys. km linii obecnie do 25 tys. km w 2025 r. Minister przemysłu, górnictwa i handlu Mohammad Reza Nematzade stwier-

¹⁶ *Russia eyeing to produce Ilyushin passenger planes in Iran*, „FARS News Agency”, 23.02.2017, www.en.farsnews.com/newstext.aspx?nn=13951205000711 (data dostępu: 10.06.2017).

¹⁷ Z powodu obaw przed retorsjami Stanów Zjednoczonych linie Iran Air nie mogły kupować w Europie Zachodniej paliwa lotniczego i były zmuszone zabierać go z Iranu tyle, aby wystarczyło na lot powrotny do Teheranu. W niektórych przypadkach korzystano z tankowania na lotniskach w Europie Środkowo-Wschodniej, m.in. w Pradze, Budapeszcie i Belgradzie. Szerzej w: G. Traufetter, *Sanctions create headaches for Iran Air in Europe*, „Spiegel Online”, 1.10.2012, www.spiegel.de/international/world/sanctions-create-problems-for-iran-air-in-europe-a-858886.html (data dostępu: 10.06.2017); J. Pecquet, *US seeks to block sanctioned Iranian airline's flights into Europe*, „Al Monitor”, 11.02.2016, www.al-monitor.com/pulse/en/originals/2016/02/us-treasury-block-iran-airline-mahan-sanctions.html (data dostępu: 10.06.2017).

¹⁸ J. Turner, *Rapid transit: Why Europe is lining up to fast-track Iran's rail revolution*, „Railway Technology”, 1.06.2016, www.railway-technology.com/features/feature-rapid-transit-why-europe-is-lining-up-to-fast-track-irans-rail-revolution-4893218 (data dostępu: 10.06.2017).

dził, że potrzeba 1,5 mld dolarów rocznych inwestycji w ciągu najbliższych sześciu lat, aby urzeczywistnić ten narodowy program. Dodał, że obecnie Iran ma podpisane dwa strategiczne kontrakty kolejowe – z francuską firmą Alstom oraz niemieckim koncernem Siemens AG¹⁹. Francuska firma AREP, pozostająca własnością francuskiego państwowego przewoźnika kolejowego SNCF (Société nationale des chemins de fer français), zobowiązała się natomiast wyremontować dworce w Teheranie, Meszhedzie i Kom. Dzięki umowie z włoskim przewoźnikiem narodowym FS (Ferrovie dello Stato) Iran ma połączyć szybką koleją Teheran, Isfahan i Kom, a także zmodernizować połączenie pomiędzy Teheranem a Tebrizem. Hiszpański ADIF (Administrador de Infraestructuras Ferroviarias) unowocześni natomiast system kierowania ruchem.

Modernizacja sieci kolejowej nie tylko przyniesie korzyści wewnętrzne, to jest usprawnienie transportu pasażerskiego i towarowego, ale będzie miała również niebagatelne korzyści międzynarodowe. Teheran bardzo dużą wagę przykładą do projektu Międzynarodowego Północno-Południowego Korytarza Transportowego (INSTC, International North-South Transport Corridor), który został ustanowiony we wrześniu 2000 r. przez Iran, Indie i Rosję. Obecnie w projekt zaangażowane są również takie państwa jak Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Bułgaria (obserwator), Kazachstan, Kirgistan, Oman, Syria, Tadżykistan, Turcja i Ukraina. Z perspektywy Teheranu wielopunktowy korytarz, przez który pierwszy towar symbolicznie przejechał w 2016 r., ma zapewnić morskie, drogowe i kolejowe połączenie pomiędzy Rosją, Iranem i Indiami, a z szerszej perspektywy między Europą Północną a basenem Oceanu Indyjskiego. Planowana długość sieci frachtowej to 7,2 tys. km. Istotnym elementem sieci będą irańskie miasta, w tym Bandar-e Abbas, Teheran, Bandar-e Anzali oraz Czabahar. W ramach długofalowej strategii Iran chce połączyć z siecią INSTC na swoim terytorium między innymi Indie oraz Oman, który rozwija z Iranem projekty gospodarcze i energetyczne, w tym w zakresie wspólnego użytkowania od lipca 2013 r. pola naftowego Hengham w Zatoce Perskiej (około 22 tys. baryłek dziennie)²⁰. Jednocześnie Iran stara się aktywizować prace w ramach porozumienia z Aszchabadu z października 2016 r., które ma spiąć w jedną sieć Oman, Iran, Turkmenistan, Uzbekistan, Kazachstan i Pakistan. W maju 2017 r. otworzono 268-kilometrową linię kolejową pomiędzy Teheranem a Hamadanem.

Irańska strategia rozwoju szlaków transportowych zakłada jednocześnie budowę przy udziale Indii (dostawca stali i wykonawca) połączenia kolejowego łączącego dwa irańskie ośrodki – Czabahar nad Zatoką Omańską i Zahedan. Memorandum porozumienia zostało podpisane w maju 2016 r. – kilka miesięcy później Indie rozpoczęły dostawy torów. Dzięki temu Iran połączy przez Zahadan port Czabahar z narodową

¹⁹ *Iran plans massive railway expansion*, „Press TV”, 18.05.2015, www.presstv.com/Detail/2015/05/18/411638/Iran-transport-rail-metro (data dostępu: 10.06.2017).

²⁰ Kolejnym etapem będzie eksploatacja gazu. K. Katzman, *Oman: Reform: Security, and U.S. Policy*, „CRS Report for Congress”, 26.04.2016, www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS21534.pdf (data dostępu: 10.06.2017), s. 10–11.

siecią kolejową (za sprawą już ukończonej linii Kerman–Bam–Zahedan), zapewniającą dostęp do najważniejszych miast. Jednocześnie rozszerzy to siatkę INSTC, co potencjalnie przyniesie obopólne korzyści. Iran zwiększy swoją pozycję jako pomost między regionami, a Indie zyskają tanie szlaki lądowe – sieć tranzytową o dużej przepustowości do i z Afganistanu (w tym do bogatego w surowce mineralne regionu Hadżigak) oraz zacieśnią wymianę handlową z Rosją, licząc, że Moskwa będzie wspierać osłabianie projektu „jednego pasa, jednej drogi”, który niewątpliwie wzmacnia rywala New Delhi, to jest Chiny i Pakistan²¹. Uzgodniony w 2002 r. projekt budowy głębokiego portu w Czabaharze jest w dużym stopniu finansowany przez Indie, które w ten sposób będą mogły drogą morską przesyłać do niego swoje towary. Stamtąd koleją trafią do Zahedanu, stolicy irańskiej prowincji Sistan i Beludżystan. Da to bezpośrednie połączenie z Afganistanem, który planuje eksportować liczne surowce mineralne, w tym odkryte kilka lat temu potężne pokłady rudy żelaza, miedzi, ceru, lantanu, neodymu, aluminium, złota, srebra, cynku, rtęci i litu²².

W 2009 r. Indie zbudowały 218-kilometrową bardzo ruchliwą autostradę łączącą Zarandż przy granicy z Iranem i Delaram w pobliskiej prowincji Farah, skąd biegnie 557-kilometrowa autostrada pomiędzy Kandaharem a Heratem, który zgodnie z irańskimi planami ma zostać połączony koleją z irańskimi przygranicznymi miastami Chaf i Sangan (razem 191 kilometrów)²³. Jeśli w przyszłości zostanie zrealizowany indyjski pomysł połączenia Mazar-e Szarif z Heratem linią kolejową, wówczas znaczenie irańskie Czabaharu wzrośnie jeszcze bardziej. Nawet bez takiej 700-kilometrowej sieci kolejowej Indie otrzymają trudne do przecenienia połączenie z Azją Środkową i Rosją przez terytorium Iranu zamiast drogą lądową przez Chiny lub morską przez Morze Czerwone, Morze Śródziemne i Morze Czarne. Najkrótsza droga – przez Pakistan i Afganistan – jest dla Indii trudna z powodów tak politycznych, jak i bezpieczeństwa. Strategii irańskiej sprzyja fakt, że z tej samej sieci korzystać mogą inne państwa, chociażby utrzymujący dobre relacje z Teheranem Oman, który od kilku lat wyraża zainteresowanie budową mostu nad Cieśniną Ormuz, łączącego oba państwa.

Czabahar da natomiast Iranowi bezpośredni dostęp do Oceanu Indyjskiego, z pominięciem Zatoki Perskiej. Nie tylko zwiększy to przepustowość irańskich portów morskich, ale także pozwoli odciążyć ten największy, a więc Bandar-e Abbas u wejścia

²¹ Między innymi o tej sprawie w Moskwie w czerwcu 2017 r. rozmawiał premier Indii Narendra Modi.

²² *Modi: Qarrardad-e se džonce-je teranziti Iran, Hend wa Afghanistan yek farsat-e tarichi ast* [Modi: trójstronne porozumienie tranzytowe pomiędzy Iranem, Indiami a Afganistanem to historyczna szansa], „IRNA”, 19.06.2016, www.irna.ir/fa/News/82084851/ (data dostępu: 11.06.2017).

²³ Realizowane przez Iran połączenie kolejowe Chaf-Sangan-Herat to element tak zwanego wschodniego korytarza kolejowego w Iranie. To jeden z najważniejszych programów infrastrukturalnych w Iranie, gdyż mieści się tam kopalnia rudy żelaza – największa w kraju (35% rezerw surowca, wydobyte 500 tys. ton rocznie w 2005 r.). Z perspektywy Iranu byłoby korzystne połączenie tego miejsca z resztą sieci, w tym z portem Czabahar. W odniesieniu do surowców afgańskich Iran mógłby wówczas występować jako pośrednik. *Sangan iron ore mine among richest deposits in Middle East*, „Petro Energy Information Network”, 11.09.2005, www.shana.ir/en/newsagency/64429/-Sangan-Iron-Ore-Mine-Among-Richest-Deposits-In-Middle-East- (data dostępu: 10.06.2017).

do ruchliwej Cieśniny Ormuz. Jak zauważa Sujata Ashwarya, „Iran planuje wykorzystywać port Czabahar do przewozu towarów do Afganistanu i Azji Środkowej, podczas gdy Bandar-e Abbas pozostanie głównym ośrodkiem handlowym z Rosją i Europą. Obecnie port Czabahar ma przepustowość rządu 2,5 mln ton towarów rocznie, ale Iran ogłosił plan jej zwiększenia do 8,5 mln ton²⁴. By przyciągnąć więcej inwestycji, Iran ustanowił obszar wokół Czabaharu strefą wolnego handlu”²⁵. Ma to niebagatelne znaczenie nie tylko z perspektywy całego państwa, ale także regionalnej, to jest rozwoju prowincji. Sistan i Beludżystan jest bowiem najbiedniejszą i najgorzej rozwiniętą częścią Iranu²⁶.

Irańska strategia jest dużo szersza, gdyż Teheran równocześnie planuje ukończenie linii kolejowej od Czabaharu do punktu granicznego Dogharun (od Morza Arabskiego na południu do granicy z Afganistanem), co poprawi łączność Afganistanu, Azji Centralnej i Chin z regionem Oceanu Indyjskiego²⁷. Sieć kolejowa Kazwin–Rasz–Astara stworzy natomiast w przyszłości połączenie z Azerbejdżanem, a stamtąd z rosyjską siecią kolejową. Jak stwierdził w maju 2017 r. prezydent Rouhani, budowa połączenia z Azerbejdżanem to jeden z priorytetów jego drugiej kadencji²⁸. W marcu 2013 r. otworzono nadkaspijski port w Astarze, który ma zapewnić odbiór towarów nie tylko dla Iranu, ale także produktów – przede wszystkim rolnych – z państw Wspólnoty Niepodległych Państw, które przez Bandar-e Abbas nad Zatoką Perską trafiają do państw afrykańskich lub do Indii.

150-kilometrowy odcinek kolejowy z irańskiego Rasztu do Astary w Azerbejdżanie czeka na ukończenie – prace mają ruszyć jeszcze w 2017 r. Według strony irańskiej na odcinku pomiędzy Kazwinem a Rasztem ukończono już 90% robót, w tym mosty i tunele²⁹. Od grudnia 2014 r. funkcjonuje natomiast 677-kilometrowy kolejowy Transnarodowy Korytarz Północ–Południe (NSTC, North-South Transnational

²⁴ *India's 1st container ship docks in Chabahar*, „IRNA”, 24.05.2017, www.irna.ir/en/News/82543701 (data dostępu: 10.06.2017).

²⁵ S. Ashqwarya, *India-Iran Relations: Progress, Problems and Prospects*, Routledge, Abingdon–New York 2017, s. 34. Zob. również M. Tanchum, *Iran's Chabahar port transforms its position*, „The Jerusalem Post”, 5.01.2014, www.jpost.com/Opinion/Op-Ed-Contributors/Irans-Chabahar-port-transforms-its-position-337167 (data dostępu: 10.06.2017).

²⁶ Szerzej na temat sytuacji w prowincji zob. R. Czulda, *Iran's problems with territorial non-state actors: A case study of Sistan and Balochistan*, w: M. Riegl, B. Doboš (red.), *Unrecognized States and Secession in the 21st Century*, Springer International, Cham 2017, s. 137–152. Według oficjalnych danych irańskich od momentu wejścia w życie JCPOA w strefie wolnego handlu w Czabahar zarejestrowały się 63 zagraniczne podmioty gospodarcze: *Official: 63 foreign companies registered in Chabahar since JCPOA*, „IRNA”, 5.06.2017, www.irna.ir/en/News/82518837/ (data dostępu: 10.06.2017).

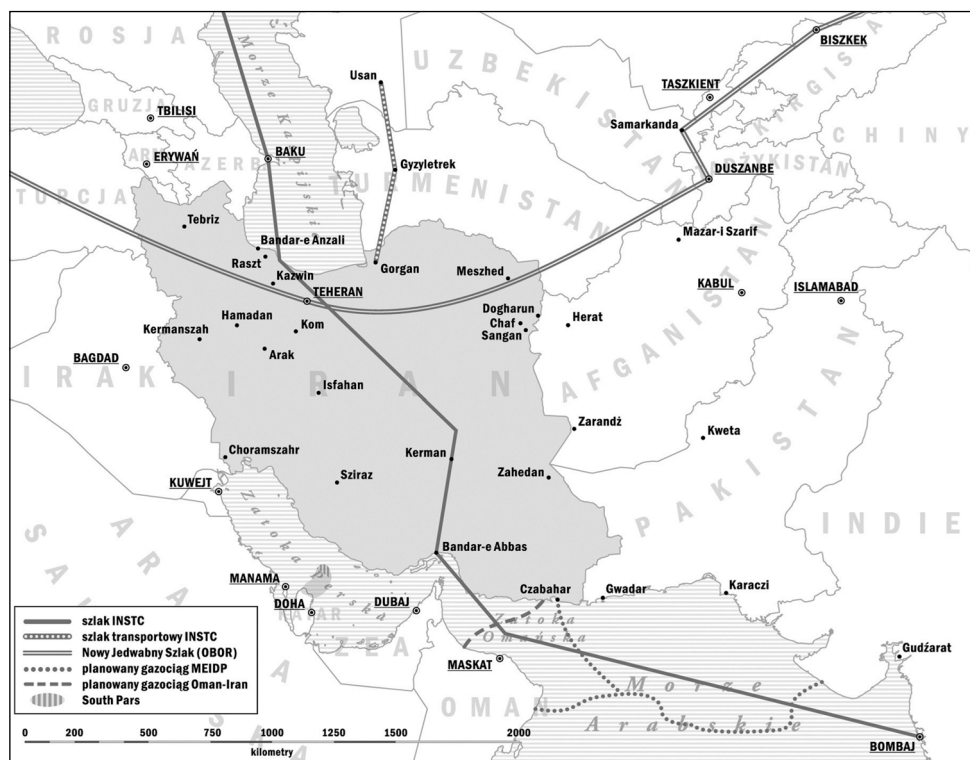
²⁷ Dogharun to największe i najważniejsze przejście graniczne pomiędzy Iranem i Afganistanem. Prócz ruchu towarowego i indywidualnego utrzymywane są także stałe połączenia autobusowe pomiędzy Heratem w Afganistanem a Meszhedem w Iranie.

²⁸ *Rouhani: Iran, Azerbaijan to develop railway*, „IRNA”, 22.05.2017, www.irna.ir/en/News/82541156/ (data dostępu: 10.06.2017).

²⁹ *Construction of Rasht-Astara railway may be launched this year*, „Azer News”, 8.01.2017, www.azernews.az/business/107321.html (data dostępu: 10.06.2017).

Corridor), łączący Żangaözen (Kazachstan) z Bereket i Gyzyletrek (Turkmenistan) z miastem Gorgan w Iranie. Stamtąd planowana jest linia łącząca z irańską siecią kolejową, a więc także z Bandar-e Abbas i portem Czabahar. Co więcej, stacja Bereket stanowi punkt przesiadkowy do Kolei Transkaspjskiej, łączącej nadkaspjski port Turkmenbasza w Turkmenistanie z Uzbekistanem i Kazachstanem. O znaczeniu tych inwestycji oraz o potencjale regionu, w tym także Iranu, świadczy również wstępny projekt kolejowy pomiędzy Iranem a Armenią. Jeśli zostanie urzeczywistniony, Iran zostanie przez terytorium Gruzji lub Turcji połączony z Morzem Czarnym i jednocześnie będzie mógł przewozić towary z Afganistanu, Indii, Turkmenistanu, Tadżykistanu i Uzbekistanu z pominięciem terytorium Kazachstanu. Iran rozwija ponadto specjalną strefę ekonomiczną w Sarachs przy przejściu granicznym z Turkmenistanem. Miejsce to, dawniej punkt na trasie Jedwabnego Szlaku, skoncentrowane jest na imporcie i eksporcie towarów z Azji Środkowej.

Mapa 1. Najważniejsze programy rozwojowe Iranu

Opracowanie mapy: Piotr Wawrzkiwicz.

Priorytetowe znaczenie w strategii Iranu ma rozwój sektora energetycznego. Szacuje się, że Iran ma obecnie 158 mld baryłek ropy naftowej (czwartek miejsce na świecie) oraz 34 bln m³ gazu ziemnego (pierwsze miejsce na świecie)³⁰. Eksport surowców energetycznych to filar gospodarki tego kraju, a jakiegokolwiek zmiany w tym elemencie w krótkiej perspektywie są niemożliwe. Dla Iranu sprzedaż ropy naftowej stanowi łącznie około 80% eksportu³¹. Z jednej strony pozwala to generować duże zyski, ale z drugiej stanowi o wrażliwości kraju, oznacza bowiem uzależnienie od jednego źródła dochodów. Chociaż Iran nie planuje daleko idącej dywersyfikacji źródeł dochodów, to jednocześnie stara się zwiększyć przychody z przemysłu energetycznego poprzez zwiększenie produkcji, a także modernizację tego sektora gospodarki. Zwiększenie stabilności we wpływach do budżetu Iran planuje osiągnąć poprzez rozszerzenie siatki odbiorców.

Dzięki przyjętej strategii i JCPOA Iran mógł już znacząco zwiększyć produkcję – z około 250 mln m³ gazu dziennie w 2013 r. do około 540 mln m³ dziennie³². W lutym 2017 r. Iran eksportował około 3 mln baryłek ropy naftowej dziennie, co – zdaniem oficjalnych źródeł – stanowiło najlepszy wynik od czasu powołania Islamskiej Republiki Iranu. Rząd zakłada, że do 2021 r. eksport surowca wyniesie 5 mln baryłek ropy naftowej dziennie³³. Wzrost skali produkcji oraz eksportu to efekt zniesienia sankcji, ale długofalowe zwiększenie wydobywania, a także poprawa wydajności i jakości produktu nie będą możliwe bez znaczącego napływu inwestycji³⁴. Tych jednak przez lata brakowało. Już w 2011 r. zastępca ministra ropy naftowej, Ahmad Qalebani, przyznał oficjalnie, że notowany wówczas spadek wydobywania surowca wynikał z „braku inwestycji w rozwój sektora energetycznego”³⁵.

Dotyczy to chociażby rozwoju największego pola gazowego na świecie (South Pars) na wodach Zatoki Perskiej, które gromadzi około 30 bln m³ i zaspokaja około 63% potrzeb Iranu³⁶. Obecna produkcja wynosi około 500 mln m³ dziennie, a maksymalna do

³⁰ Y. Fawaz, op. cit.

³¹ *Country Partnership Strategy: Iran 2009–2010*, Trade and Development Bank, b.d.w., s. 3–9, www.etdb.org/StrategiesAndResearch/Countries/CSPReports/ReportsLibrary/IRAN.pdf (data dostępu: 10.06.2017).

³² *Iran inaugurates mega gas projects*, „Press TV”, 16.04.2017, www.presstv.ir/Detail/Fr/2017/04/16/518257/Iran-inaugurates-mega-gas-projects (data dostępu: 10.06.2017).

³³ *Iran oil exports touch 3 million barrels*, „Kayhan”, 7.03.2017, <http://kayhan.ir/en/news/37528/iran-oil-exports-touch-3-million-barrels> (data dostępu: 10.06.2017). Tak wysoki wskaźnik eksportu wynikał ze sprzedaży ropy zmagazynowej na około 25 tankowcach, której nie można było wyeksportować wcześniej z powodu sankcji (około 40 mln baryłek). Zob. J. Saul, *Iran struggles to expand oil exports as sea storage cleared*, „CNBC”, 6.04.2017, www.cnbc.com/2017/04/06/reuters-america-iran-struggles-to-expand-oil-exports-as-sea-storage-cleared.html (data dostępu: 10.06.2017).

³⁴ Przykładowo, Iran jest zmuszony importować benzynę, przede wszystkim z Azji (między innymi z Chin). Uruchomienie w kwietniu 2017 r. Persian Gulf Star Refinery o docelowej mocy produkcyjnej rzędu 36 mln litrów dziennie (razem 100 mln litrów paliwa dziennie w całym Iranie) ma zakończyć ten stan. Istotnym źródłem surowca jest pole gazowe South Pars.

³⁵ R. Gladstone, op. cit.

³⁶ *South Pars meets 63% of Iran's gas demand*, „Iran Daily”, 31.12.2016, www.iran-daily.com/News/174853.html?catid=3&title=174853 (data dostępu: 10.06.2017).

570 mln m³ dziennie³⁷. Planowana rozbudowa ma do 2021 r. zwiększyć wydobycie do 780 mln m³ dziennie, co jednak wymaga nakładów finansowych – co najmniej 18 mld dolarów³⁸. Przez wiele lat było to niemożliwe z powodu sankcji. Jak przyznał w czerwcu 2017 r. Ali Kardor, prezes NIOC, „zniesienie sankcji w styczniu 2016 r. przyspieszyło rozwój South Pars, gdyż Iran mógł wreszcie sprowadzić niezbędny sprzęt, wcześniej zatrzymany przez państwa europejskie i Zjednoczone Emiraty Arabskie”³⁹. Początek rozbudowy South Pars, gdzie mieści się około 40% rezerw gazowych Iranu, ogłosił w kwietniu 2017 r. prezydent Rouhani, co zbiegło się w czasie z odkryciem nowego pola gazowego, Sepand. Rozbudowa South Pars i początek eksploatacji Sepand sprawi, że Iran będzie mógł zrealizować cel oficjalnie ogłoszony przez prezydenta Rouhaniego – przegonienia Kataru jako największego eksportera tego surowca. Wspomniane inwestycje będą jednak konieczne, by rozpocząć eksport na dwóch planowanych kierunkach: do Iraku (na mocy umowy z 2009 r.) i do Europy, chociażby poprzez rurociąg transanatolijski TANAP (Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline), który biegnie z Azerbejdżanu przez Gruzję i Turcję⁴⁰.

W sierpniu 2016 r. ogłoszono zawarcie wartego miliard dolarów porozumienia pomiędzy rosyjską stoczną Krasne Barykady a irańską firmą TODC (Tasdid Offshore Development Company) na budowę pięciu platform wiertniczych w ciągu kolejnych dwóch lat w pobliżu portu Choramszahr nad Zatoką Perską⁴¹. Jako że 58% prac ma leżeć po stronie gospodarza, w ten sposób Iran nabędzie cenne *know-how* w zakresie budowy tego rodzaju infrastruktury. O ile działania te mają wymiar przede wszystkim handlowo-technologiczny, o tyle projekt gazociągu pomiędzy Iranem a Pakistanem rozpatrywać należy również na płaszczyźnie politycznej. Rurociąg ten, o planowanej długości 2,7 tys. kilometrów, pozwoli sprostać rosnącym potrzebom energetycznym Pakistanu. Z powodu presji tak Stanów Zjednoczonych, jak Arabii Saudyjskiej projekt został odłożony w czasie, ale teraz – gdy nie ma już sankcji, a atrakcyjność gospodarcza Iranu będzie najpewniej rosła – może powrócić do życia. Gdyby go zrealizowano, a jednocześnie doszło do rozważanego połączenia

³⁷ H. Kalantari, *Iran boosts gas-output capacity with new projects at giant field*, „Bloomberg”, 16.04.2017, www.bloomberg.com/news/articles/2017-04-16/iran-boost-gas-output-capacity-with-new-projects-at-giant-field (data dostępu: 10.06.2017). Pokłady gazu ziemnego na South Pars są szacowane przez Irańczyków na 51 bln metrów sześciennych gazu i około 50 mld baryłek kondensatu. Za: *Iran inaugurates...*, op. cit.

³⁸ W 2013 r. było to 280 milionów metrów sześciennych dziennie. *Iran's South Pars needs \$25b to avoid pressure drop*, „Iran Daily”, 29.05.2017, www.iran-daily.com/News/193753.html (data dostępu: 10.06.2017); *Iran eyes more gas production from South Pars phases 17–21*, „Iran Daily”, 31.05.2017, www.iran-daily.com/News/193903.html (data dostępu: 10.06.2017).

³⁹ *Focus on raising production from five South Pars phases*, „Financial Tribune”, 1.06.2017, www.financialtribune.com/articles/energy/65753/focus-on-raising-production-from-five-south-pars-phases (data dostępu: 10.06.2017).

⁴⁰ *Iran studying Europe gas export plans*, „Press TV”, 11.09.2016, www.presstv.ir/Detail/2016/09/11/484240/Iran-studying-options-to-export-gas-to-Europe (data dostępu: 10.06.2017).

⁴¹ *Iran, Russia ink \$1 billion oil rig deal*, „Press TV”, 28.07.2016, www.presstv.ir/Detail/2016/08/28/482054/Iran-Russia-oil-drilling-rig-deal (data dostępu: 10.06.2017).

sieciami transportowymi portów Czabahar i Gwadar, Pakistan zbliżyłby się do Iranu, co być może pozwoliłoby zrealizować cel geostrategiczny – osłabienia współpracy pomiędzy Islamabadem a Rijadem. W perspektywie jeszcze szerszej Iran mógłby związać się gospodarczo z państwami, którym w przeszłości proponował uczestnictwo w irańsko-pakistańskim projekcie: z Chinami i Bangladeszem. Punktem wyjściowym do realizacji tak długoterminowego projektu gospodarczo-politycznego jest wzmocnienie własnego potencjału gospodarczego – nie tylko rozwinięcie infrastruktury transportowej i przesyłowej, ale także rozbudowa wspomnianego South Pars, stąd bowiem właśnie surowiec miałby trafić do terminalu odbiorczego w Karaczi.

Największym partnerem energetycznym Iranu są Chiny, które w 1997 r. zgodziły się zwiększyć import irańskiej ropy naftowej z 70 tys. baryłek dziennie do 100 tys. baryłek dziennie w 1999 r. i do 270 tys. baryłek dziennie w 2000 r. – do 2003 r. Iran dostarczał ponad 15% importowanej w skali roku przez Chiny ropy naftowej⁴². Cztery lata później było to już 450 tys. baryłek surowca dziennie, a w 2011 r. 550 tys.⁴³ Następnie zanotowano spadek, który został zatrzymany wraz z wejściem w życie JCPOA. W 2016 r. import ropy naftowej z Iranu do Chin wzrósł o 19,5% (w maju 2016 r. w porównaniu z danymi za analogiczny okres roku poprzedzającego). Wówczas wartość importu wynosiła około 619,3 tys. baryłek ropy naftowej dziennie⁴⁴.

Przez ostatnie dwie dekady Chińczycy zyskali dominującą pozycję na irańskim rynku energetycznym. Przykładowo, w 2009 r. CNPC (China National Petroleum Corporation) podpisało kontrakt z NIOC na rozbudowę pola naftowego Azadegan (około 33 mld baryłek) i pola gazowego South Pars (po tym jak z projektu wycofały się firmy europejskie i japońskie). W 2004 r. Sinopec Corporation otrzymał koncesję na rozwój chuzestańskiego pola naftowego Jadawaran, którego rozmiar jest szacowany na 17 mld baryłek (zarówno Azadegan, jak i Jadawaran zaczęły pracę na początku 2016 r.). Pekin zgodził się również kupować przez kolejne 25 lat około 10 mld m³ gazu rocznie⁴⁵. W marcu 2004 r. Zhuhai Zhenrong Corporation wyraziła zgodę na zakup 110 mln ton irańskiego gazu. Umowa na kolejne 25 lat warta jest około 20 mld dolarów⁴⁶. Po zniesieniu sankcji, w maju 2016 r. irański minister ropy naftowej Biżan Namdar-Zangane potwierdził, że Chińczycy będą odpowiedzialni za dalszy rozwój

⁴² L. Jin, *Energy First: China and the Middle East*, „Middle East Quarterly” 2005, vol. 12, nr 2, www.meforum.org/694/energy-first (data dostępu: 10.06.2017).

⁴³ M.A. Smith, *The Russo-Chinese Energy Relationship*, Defence Academy of the United Kingdom, London 2010, s. 5.

⁴⁴ *China's oil imports from Iran up 19.5%*, „Press TV”, 21.06.2016, www.presstv.com/Detail/2016/06/21/471506/Chinas-oil-imports-from-Iran-up-195 (data dostępu: 10.06.2017).

⁴⁵ Y. Guoqing, *China's energy foreign policy towards Iran: Domestic factors and geopolitical challenges*, w: M.P. Amineh, Y. Guang (red.), *Secure Oil and Alternative Energy. The Geopolitics of Energy Paths of China and the European Union*, Brill, Leiden–Boston 2012, s. 147.

⁴⁶ J. Calabrese, *China and Iran: Mismatched partners*, „1913 Intel”, 18.09.2006, www.1913intel.com/2006/08/18/china-and-iran-mismatched-partners (data dostępu: 10.06.2017).

pól Azadegan i Jadawaran. Chiny rozwijają także irańskie porty Bander-e Abbas i Czabahar⁴⁷.

Możliwie bliska współpraca z Chinami to element irańskiej strategii, nastawionej na korzyści nie tylko gospodarcze (zyski z eksportu surowców, pozyskiwanie nowych technologii, inwestycje), ale również polityczne. Wysoki udział irańskich surowców w ogólnym bilansie importowym Chin sprawia, że Pekin niejako uzależnia się od Iranu. Nie jest przypadkiem, że Chiny przez cały czas trwania kryzysu jądrowego prowadziły wobec Teheranu politykę raczej umiarkowaną. Choć Chiny poparły rezolucję nr 1969 z lipca 2006 r., a także nr 1835 z września 2008 r., to ich sankcje były raczej ograniczone i współpraca energetyczna – mimo że na mniejszym poziomie – była realizowana. Zniesienie wielu sankcji sprawia, że relacje gospodarcze i energetyczne będą zacieśniane, gdyż z perspektywy Iranu Chiny gwarantują pewien parasol polityczny i dopływ technologii, ale także stanowią wiarygodnego i długofalowego odbiorcę surowców gospodarczych. Dla Chin Iran jest z kolei pewnym ich dostawcą, a także stanowi element w koncepcji „jednego pasa, jednej drogi”, łączący Chiny z Bliskim Wschodem i Europą.

Choć zapotrzebowanie Chin na surowce energetyczne jest bardzo duże i zapewne będzie jeszcze rosło, to oparcie swojego eksportu jedynie na jednym odbiorcy, chińskim, byłoby niekorzystne z punktu widzenia bezpieczeństwa Iranu. Państwo to stałoby się bowiem zakładnikiem tak polityki Pekinu, który grożąc zmniejszeniem zamówień mógłby próbować wpłynąć na politykę Teheranu, jak sytuacji gospodarczej Chin – jakkolwiek kryzys ekonomiczny w tym kraju miałby negatywne skutki dla Iranu. Co więcej, podczas szczytowego okresu kryzysu w Iranie Chiny pokazały, że poparcie Teheranu ze strony Pekinu ma swoje granice, a jedną z nich są kalkulacje ekonomiczne⁴⁸.

Jak otwarcie stwierdził były zastępca ministra ropy naftowej Mansur Moazami, „Chiny zrealizowały w Iranie wystarczająco dużo inwestycji i teraz chcemy dać taką możliwość innym”⁴⁹. Im bowiem większa sieć partnerów, tym mniejsza podatność na szantaż lub problemy jednego z nich. Dlatego też jednocześnie jednym z najważniejszych projektów infrastrukturalnych z zakresu energetyki jest szacowany na około 4,5 mld dolarów plan budowy podmorskiego gazociągu o długości około 1,4 tys. km, z pominięciem Pakistanu, łączącego irański port Czabahar z indyjskim stanem Gudżarat.

⁴⁷ S. Ramachandran, *Iran, China and the Silk Road train*, „The Diplomat”, 30.03.2016, www.thediplomat.com/2016/03/iran-china-and-the-silk-road-train (data dostępu: 10.06.2017).

⁴⁸ Po nałożeniu sankcji ze strony Unii Europejskiej Iran liczył, że ropę naftową sprzeda do innych państw, takich jak Indie i przede wszystkim Chiny. Pekin znacząco zmniejszył wówczas jednak import z Iranu. J. Blas, N. Bozorgmehr, *Iran struggles to find new oil customers*, „Financial Times”, 20.02.2012, www.ft.com/content/afb3f180-5b0f-11e1-a2b3-00144feabdc0 (data dostępu: 10.06.2017).

⁴⁹ M. Champion, *Iran is stuck with China to finance its oil dreams*, „Bloomberg”, 13.10.2016, www.bloomberg.com/news/articles/2016-10-12/tired-of-china-s-grip-iran-confronts-a-harsh-oil-market-reality (data dostępu: 10.06.2017).

Przesyłałby on każdego dnia do 31,5 mln m³ gazu do Indii⁵⁰. Faza wykonywalności została zrealizowana przez stronę indyjską przy współpracy z podmiotami europejskimi. Powiązany z tym projektem jest plan budowy gazociągu Iran–Oman, który najprawdopodobniej byłby połączony z rurociągiem prowadzącym do Indii. W 2014 r. Iran zawarł z Omanem umowę na 25 lat na eksport 10 mld m³ gazu rocznie, a także uzgodnił budowę podmorskiego gazociągu⁵¹. Będzie to korzyść nie tylko finansowa i gospodarcza, ale także polityczna, zwiększająca współzależność Iranu zarówno z Indiami, jak i Omanem – w przypadku tego drugiego może to przyczynić się do pogłębiania różnicy zdań wśród arabskich państw Zatoki Perskiej.

Kolejną ilustracją koncepcji dywersyfikacyjnej w strategii energetycznej Iranu jest zaproszenie firm europejskich do wejścia na irański rynek lub do powrotu, zgodnie z zapowiedzią ministra Moazamiego. W listopadzie 2016 r. francuski gigant Total, który od momentu zniesienia sankcji kupił w Iranie 50 mln baryłek ropy naftowej, podpisał szacowaną na 4,8 mld dolarów umowę przedwstępną na rozbudowę, razem z chińskim CNPC, pola South Pars⁵². Francuzi wyrazili również zainteresowanie inwestycjami w sektor gazu ziemnego i wsparciem budowy gazociągu do Omanu. Kilka tygodni później ogłoszono, że Royal Dutch Shell podpisało memorandum porozumienia w sprawie badań pól naftowych Azadegan i Jadavaran (produkcja około 120 tys. baryłek dziennie), a także pola gazowego Kisz na wodach Zatoki Perskiej⁵³. Na liście „posankcyjnych” inwestorów w Iranie znalazły się już także firmy rosyjskie, w tym Gazprom (pola gazowe Farzad B i Kisz, pola naftowe Czeszme Chosz i Czangule), Zarubeżnieft (pola naftowe Dalpari, Danan, Aban i Pajdar), Tatnieft (pole naftowe Dehloran), Rosnieft (chuzestańskie pola naftowe Jaran, Kupal i Marun) i Łukoil (pola naftowe Mansuri i Ab Tejmur – również w Chuzestanie). Norweski koncern DNO w listopadzie 2016 r. podpisał z NIOC memorandum porozumienia w sprawie badań pola naftowego Czangule (prowincja Ilam, rezerwy około 2 mld

⁵⁰ *Iranian gas to reach India via longest submarine pipeline*, „MEHR News Agency”, 9.08.2016, www.en.mehrnews.com/news/118767/Iranian-gas-to-reach-India-via-longest-submarine-pipeline (data dostępu: 10.06.2017); A. Bhat, *India, Iran close to strike \$4.5B undersea gas pipeline deal*, „International Business Times”, 17.03.2016, www.ibtimes.co.in/india-iran-close-strike-4-5b-undersea-gas-pipeline-deal-671072 (data dostępu: 10.06.2017). Łącznie pod uwagę brano trzy trasy – po głębokim dnie, na płytkich wodach i drogą lądową. Ostateczny wybór drogi oraz metod budowy rurociągu ma należeć do strony indyjskiej. Wcześniej Indie odrzuciły projekt rurociągu Iran–Pakistan–Indie. New Delhi wzięło na siebie inwestycje infrastrukturalne w irańskim porcie Chabahar, który ma być zarządzany przez stronę indyjską.

⁵¹ Wstępne porozumienie Iran osiągnął z Omanem już w 2005 r., ale do jego finalizacji nie doszło z powodu interwencji Stanów Zjednoczonych, które naciskały na Muskat, by gaz ziemny importowały z innego państwa. *Iran says seals gas export deal with Oman*, „Reuters”, 12.03.2014, www.reuters.com/article/us-iran-oman-gas-idUSBREA2B24K20140312 (data dostępu: 10.06.2017).

⁵² Total był zaangażowany w rozwój South Pars w przeszłości – Francuzi wycofali się w 2011 r. po sankcjach. *Iran is back: Total signs \$2 billion gas deal*, „WTKR”, 8.11.2016, www.wtkr.com/2016/11/08/iran-is-back-total-signs-2-billion-gas-deal (data dostępu: 10.06.2017).

⁵³ H. Kalantari, S. Wilkin, G. Motavalli, *Shell returns to Iran with deal to assess oil and gas fields*, „Bloomberg”, 7.12.2016, www.bloomberg.com/news/articles/2016-12-07/shell-and-total-said-to-sign-initial-oil-deals-with-iran (data dostępu: 10.06.2017).

baryłek). Podobny dokument na temat tego samego miejsca w 2014 r. Irańczycy podpisali z Zarubeźnietem.

W grudniu 2016 r. malezyjski Petronas, który po wprowadzeniu sankcji na Iran wstrzymał import irańskiej ropy, podpisał analogiczne memorandum na zbadanie pól naftowych Południowy Azadegan i Czeszme Chosz oraz na zwiększenie wydobywania na polu Azadegan. Na liście 29 firm, które Iran zaprasza do inwestowania, znalazły się również włoski Eni, austriacki OMV, holenderski Schlumberger, japoński Inpex, niemiecki Wintershall oraz południowokoreański KOGAS. Umieszczono na niej także duńskiego przewoźnika Maersk, który działania w Iranie zawiesił w 2012 r. i wznowił w październiku 2016 r., angażując się w rozwój South Pars. Iranem zainteresowane są także polskie firmy – PGNiG ma zbadać jedno z pól naftowych, a także przekazać stronie irańskiej wiedzę w tym zakresie. Z kolei Orlen chce wynegocjować długoletni kontrakt na dostawy ropy naftowej do Gdańska⁵⁴. Strategia przyciągania międzynarodowych koncernów jest oparta na założeniu, że do 2021 r. podmioty zagraniczne zainwestują w irański sektor energetyczny 185 mld dolarów⁵⁵.

Jednocześnie warto zauważyć występujący konflikt interesów, który może w przyszłości stanowić podłoże kryzysu. Z jednej bowiem strony strategia gospodarczo-energetyczna Iranu zakłada przyciąganie firm zagranicznych, a z drugiej jednym z naczelnych haseł Islamskiej Republiki jest pełna niezależność i brak zgody na obecność obcych podmiotów. Zgodnie z retoryką kół konserwatywnych z najwyższym przywódcą Alim Chameneim na czele międzynarodowe koncerny mogą stanowić forpocztę „syjonistów” i „aroganckich potęg”, których celem jest zniszczenie Islamskiej Republiki. Im więcej zagranicznych firm, tym więcej w Iranie zewnętrznych wpływów, co może z czasem podkopać fundamenty rewolucji⁵⁶. Przekonywanie firm zagranicznych do inwestycji w Iranie wymaga jednak ustępstw. Przykładowo, jeśli Total zdecyduje się na prace na obszarze South Pars (a także dostanie zgodę Stanów Zjednoczonych), otrzyma 50,1% udziałów w projekcie, podczas gdy chiński CNPC

⁵⁴ J. Wiech, *Lotos: ewentualna umowa długoterminowa z Iranem w 2018 r.*, „Energetyka24”, 13.02.2017, <http://www.energetyka24.com/546183,lotos-ewentualna-umowa-dlugoterminowa-z-iranem-w-2018-r> (data dostępu: 10.06.2017); J. Wiech, *PGNiG obejmie pole ropoносne w Iranie?*, „Chcemy rozwijać współpracę”, „Energetyka24”, 12.01.2017, www.energetyka24.com/546183,lotos-ewentualna-umowa-dlugoterminowa-z-iranem-w-2018-r (data dostępu: 10.06.2017).

⁵⁵ *Official: Post-sanction Iran eyes \$185b investment in oil industry*, „FARS News Agency”, 29.10.2015, www.en.farsnews.com/newstext.aspx?nn=13940806001097 (data dostępu: 10.06.2017).

⁵⁶ Elementem tej konserwatywnej narracji są chociażby wypowiedzi najwyższego przywódcy wzywającego do maksymalnego ograniczenia importu. Wspierają go inni przedstawiciele tych środowisk. Przykładowo hodźżdat al-islam Sajjid Mahdi Ghariszi prowadzący piątkowe nabożeństwa w Urmii stwierdził, że odezwa Chameneiego powinna być traktowana jako religijny nakaz (fatwa), a każdy „musi wprowadzić zmiany w swym zachowaniu i być dumnym z używania produktów irańskich”. *Charid-e kala-je irani zamine-je saaz-e eshteghal-e dżawanen wa hal-e moszkelat-e eqtesadi ast* [Zakup irańskich produktów przyczynia się do zwiększenia zatrudnienia wśród młodzieży i rozwiązania problemów gospodarczych], „MEHR News Agency”, 31.03.2017, <http://www.mehrnews.com/news/3941955/ل-اغتشاز-اس-هن-ی-مز-ین-ار-ی-ال-اک-دی-ر-خ> (data dostępu: 11.06.2017).

będzie miał 30%, a irański Petropars 19,9%⁵⁷. Choć koncerny zagraniczne nadal nie mogą posiadać udziałów w irańskich firmach, a w podmiotach joint-venture to strona irańska niezmiennie zachowuje prawo weta⁵⁸, to widać wyraźnie, że ekspansja obcego kapitału na rynku irańskim postępuje.

Strategia Iranu z perspektywy państw regionu

Zarówno JCPOA, jak i będąca efektem porozumienia długofalowa strategia rozwoju gospodarczego i energetycznego Iranu nie funkcjonują w pustce, lecz w systemie międzynarodowym. Sprawia to, że oba te elementy mają pośredni i bezpośredni wpływ na innych aktorów tegoż systemu. Do państw, które szczególnie bacznie obserwują rozwój wydarzeń, zaliczają się członkowie Rady Współpracy Arabskich Państw Zatoki (GCC, Gulf Cooperation Council). Trudno nie dostrzec potencjalnie niekorzystnych dla nich konsekwencji – zrzuć ciężar sankcji sprawia, że Iran może zacząć w pełni wykorzystywać swój potencjał gospodarczy, zarówno jako wspomniane centrum logistyczno-tranzytowe, jak i gigant energetyczny, mający istotne znaczenie tak na rynku ropy naftowej jak i gazu ziemnego. Jeśli strategia zostanie zrealizowana, państwu GCC trudno będzie sprostać silniejszemu i ważniejszemu niż kiedykolwiek Iranowi, tak na płaszczyźnie politycznej, jak gospodarczej. Jak zauważa Nader Entessar, „przemysł petrochemiczny państw GCC wyrażał obawy przed pojawieniem się zagrożenia ze strony wcześniej dotkniętego międzynarodowymi sankcjami irańskiego przemysłu petrochemicznego, który teraz może stać się konkurentem w regionie”⁵⁹.

Państwem szczególnie negatywnie nastawionym jest Arabia Saudyjska. Nader Entessar słusznie spostrzegł, że już samo prowadzenie rozmów dotyczących JCPOA „niepokoiło Arabię Saudyjską”⁶⁰. W przypadku Rijadu obawy czy też strach nie wynikały (i ciągle nie wynikają) jedynie z irańskiego programu jądrowego, co jest zrozumiałe (biorąc pod uwagę konsekwencje scenariusza, w którym Iran posiada broń nuklearną). Rijad jest już obecnie głównym rywalem Iranu w zakresie politycznym, religijnym i ideologicznym – teraz Arabia Saudyjska będzie zmuszona walczyć z Iranem na płaszczyźnie gospodarczej. By storpedować rozwój Iranu, Saudowie od dawna posuwają się do zakulisowych działań, w tym do próby obniżania ceny surowca na rynkach światowych czy też do udzielenia finansowego wsparcia Pakistanowi, by ten zrezygnował z zacieśniania relacji z Iranem⁶¹.

⁵⁷ *Total looks to US permit to start Iran plans*, „Press TV”, 18.03.2017, www.presstv.ir/Detail/2017/03/18/514820/Iran-France-Total-South-Pars-projects (data dostępu: 10.06.2017).

⁵⁸ Y. Fawaz, op. cit.

⁵⁹ N. Entessar, *Irańsko-saudyjska lamigłówa*, w: R. Czulda (red.), *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018 (w przygotowaniu).

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ S. Fazl-e Haidar, *Saudi grant kills Iran-Pakistan pipeline*, „Asia Times Online”, 21.03.2014, www.atimes.com/atimes/South_Asia/SOU-02-210314.html (data dostępu: 10.06.2017).

W przypadku pozostałych państw GCC jednoznaczna ocena potencjalnych implikacji jest trudna. Istniejące obawy, wyrażane przez wielu arabskich komentatorów, są często połączone ze strachem przed poszerzeniem wpływów Teheranu „pod sztandarami szyizacji”⁶². Z jednej strony im silniejsza gospodarka, tym większa zdolność państwa do realizowania długofalowych celów polityki zagranicznej, które w przypadku Iranu – przynajmniej w odczuciu niektórych komentatorów arabskich – mogą oznaczać próbę zdominowania Zatoki Perskiej. Z drugiej zaś strony dla państw arabskich, które nie są nastawione na konfrontację z Iranem, jest to wielka szansa. Dotyczy to nie tylko wspomnianego Omanu, z którym Iran planuje budowę 260-kilometrowego gazociągu pomiędzy irańską prowincją Hormozgan a omańskim miastem Sohar, a także negocjuje budowę w Omanie samochodów na irańskiej licencji oraz bliższą współpracę bankową⁶³. Podobnie sytuacja wygląda w przypadku Kataru, który w lipcu 2006 r. zagłosował w Radzie Bezpieczeństwa ONZ przeciwko rezolucji nr 1696. Gospodarczo paradoksalnie Katarowi może być bliżej do Iranu niż do Arabii Saudyjskiej, gdyż oba państwa – to jest Katar i Iran – współdzielą South Pars, największe pole gazowe na świecie (łącznie około 51 bln m³). To właśnie stąd trafiać ma surowiec do Iraku, Omanu i Pakistanu. Brak sankcji gospodarczych pozwoli na wspólne rozwinięcie wydobywania i budowę wspomnianych sieci przesyłowych. Zbliżenie jest bardzo prawdopodobne szczególnie teraz, w świetle trwającego kryzysu wokół Kataru, za który odpowiada Arabia Saudyjska.

Pozytywne konsekwencje pokojowa strategia rozwoju Iranu może przynieść również Kuwejtowi. Już w maju 2014 r. podczas wizyty w Teheranie emir Kuwejtu rozmawiał na temat możliwości zawarcia umowy gazowej, co wynikało z rosnącego zapotrzebowania Kuwejtu na ten surowiec⁶⁴. Wymagało to jednak zakończenia kryzysu wokół irańskiego programu jądrowego. Iran rozpoczął już rozmowy z Kuwejtem na temat wspólnej eksploatacji pola gazowego Arasz niedaleko wyspy Chark na wodach Zatoki Perskiej (około 28 mld m³). Być może teraz, po kilku latach niepowodzeń, uda się tę kwestię rozwiązać – podobnie jak przyjąć skierowaną do Omanu propozycję Iranu, aby rozwinąć wspólne pole naftowe Hengham. W przypadku relacji saudyjsko-irańskich, obiektem łączącym oba zwaśnione państwa może być wspólne pole naftowe Zobejdi (około 532 mln baryłek ropy), którego obecna moc produkcyjna jest minimalna⁶⁵. Podobne korzyści mogą odnieść Zjednoczone Emiraty Arabskie, które stanowią najważniejszego partnera gospodarczego Iranu spośród arabskich państw

⁶² N. Entessar, op. cit.

⁶³ K. Katzman, op. cit., s. 11.

⁶⁴ *Kuwait seeks to import gas from Iran*, „Trade & Export”, 3.06.2014, www.tradeandexportme.com/2014/06/kuwait-seeks-to-import-gas-from-iran (data dostępu: 10.06.2017).

⁶⁵ *Iran reiterates interest in joint gas field with Kuwait*, „Financial Tribune”, 22.02.2017, www.financialtribune.com/articles/energy/60124/iran-reiterates-interest-in-joint-gas-field-with-kuwait (data dostępu: 10.06.2017).

Zatoki Perskiej. Narodowe Biuro Statystyczne Zjednoczonych Emiratów Arabskich oszacowało wartość eksportu do Iranu na 11 mld dolarów w 2013 r.⁶⁶

Wprowadzenie JCPOA i jego konsekwencje, to jest strategia gospodarcza i energetyczna Iranu, mogą być tak pozytywne, jak negatywne dla sąsiedniego Pakistanu. Planowana współpraca energetyczno-tranzytowa Indii z Iranem musi być odbierana w Islamabadzie jako zagrożenie. Za sprawą rozwoju sieci przesyłowych Indie nie tylko poprawią swoją pozycję w regionie, ale także osłabią Pakistan – planowany gazociąg ma wszak przebiegać z ominięciem Pakistanu, a więc także portu Gwadar. Fakt ten bez wątpienia negatywnie odbije się również na Chinach, które w dużym stopniu przyczyniły się finansowo do jego budowy. Jednocześnie obecna strategia Iranu i projekty infrastrukturalne tego państwa mogą przyczynić się do rozwoju gospodarczego Pakistanu i zmniejszenia uzależnienia od Chin (dywersyfikacja partnerów). Dowodem na poparcie tej tezy są trzy fakty. Po pierwsze, w kwietniu 2017 r. rozpoczęto przewóz towarów z Pakistanu do Kazachstanu nową, 650-kilometrową linią kolejową. Łączy ona pakistańskie miasto Kweta z irańskim Zahedanem⁶⁷. Po drugie, w styczniu 2017 r. Pakistan wyraził chęć połączenia portów Gwadar i Czabahar siecią kolejową i drogową, a także zapowiedział uruchomienie ruchu pasażerskiego pomiędzy Karaczi a Czabaharem, by ułatwić podróże pakistańskich pielgrzymów⁶⁸. Po trzecie, należy pamiętać o planowanym eksporcie z Iranu do Pakistanu surowców energetycznych, co wymaga bliskich relacji pomiędzy Teheranem i Islamabadem.

Podsumowanie

Przedstawiony w grudniu 2016 r. projekt budżetu na perski rok 1396⁶⁹ oparto na założeniu wzrostu gospodarczego na poziomie 7,7% PKB, co ma stanowić efekt inwestycji zagranicznych, zwiększonego eksportu ropy naftowej (przychód rządu 33,6 mld dolarów w porównaniu z 24,8 mld dolarów w roku poprzedzającym) oraz stopniowego odmrażania aktywów na zagranicznych kontach. Rouhani zakłada utworzenie 700 tys. nowych miejsc pracy⁷⁰. By zarówno projekt, jak i długofalowa wizja gospodarcza i energetycznego Iranu mogły zostać w pełni rozwinięte i zrealizowane, Teheran potrzebuje stałego i szerokiego dopływu środków tak finansowych (inwestycje),

⁶⁶ UAE National Bureau of Statistics, www.uaestatistics.gov.ae/ReportsByDepartmentEnglish/tabid/104/Default.aspx?MenuId=1 (data dostępu: 10.06.2017).

⁶⁷ *Pakistan's 1st railway consignment arrives in Zahedan*, „IRNA”, 4.04.2017, www.irna.ir/en/News/82482056/ (data dostępu: 10.06.2017).

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Od 21 marca 2017 r. do 20 marca 2018 r.

⁷⁰ *Daktar roohani daar didar norezi ba jamghi aaz kar gazaraan nizaam wo madyadaan dasstagah haa tallash barayi "toleed ashtaghalaz" wazifah ae dini, milli wo inqilabi asst / hadfagzari doolat dar saal jaded. eshtighal balayi 700 hazar naqdi aast* [Spotkanie z dowódcami wojskowymi i kierownikami: staraj się „tworzyć zatrudnienie”, to obowiązek religijny, narodowy i rewolucyjny / cele rządu na nowy rok / zatrudnienie 700 tys. osób], „President.ir”, 3.05.2017, www.president.ir/fa/98525 (data dostępu: 11.06.2017).

jak technologicznych (modernizacja i rozbudowa posiadanego potencjału, głównie transportowego i energetycznego). Iran zakłada wartość niezbędnych do rozwoju przemysłu petrochemicznego inwestycji na poziomie 85 mld dolarów⁷¹. Sam tylko jeden South Pars wymaga według irańskich ekspertów do 25 mld dolarów inwestycji, by w dłuższej perspektywie zapobiec nieuchronnemu spadkowi ciśnienia⁷².

Chociaż skala zapowiadanych inwestycji może wydawać się imponująca, to w praktyce jest niższa niż oczekiwania irańskich decydentów. Ogranicza to skuteczność irańskiej strategii. Wynika to z kilku czynników, w tym z tak prozaicznych, jak ciągła nieznanomość specyficznego rynku Iranu – między innymi sposobu prowadzenia interesów w tym kraju (takie elementy jak wysoka korupcja, nepotyzm, silne upolitycznienie gospodarki, wpływy wojska) czy też prawa (a także jego słabych stron, jak brak należytej ochrony własności intelektualnej i patentów). Iran musi też przeprowadzić gruntowne reformy wewnętrzne, w tym sektora finansów publicznych, a także systemu bankowego⁷³. Czynnikiem blokującym niektóre inwestycje jest również wysoki poziom zagrożeń w pewnych częściach kraju.

Czynnikiem blokującym konieczne inwestycje jest wreszcie niezmienna niepewność co do kierunku politycznego Iranu. Madżid Rafizade słusznie zauważył, że „wielkie firmy chcą prowadzić interesy w krajach, w którym społeczne, polityczne i gospodarcze środowisko jest stabilne”⁷⁴. W Iranie tak nie jest, a przecież im większa niepewność, tym wyższe ryzyko inwestycyjne. Chociaż w maju 2017 r. na prezydenta ponownie wybrano Hasana Rouhaniego, co może zapowiadać pewną ciągłość polityczną w kraju, także w wymiarze gospodarczym, to nierozważne byłoby zlekceważenie krytycznej wobec otwarcia i JCPOA konserwatywnej opozycji. Co więcej, Iran zbliża się do nieuchronnego – wyboru nowego najwyższego przywódcy, co może zwiastować niepokoje i istotne korekty w jego polityce⁷⁵. Innymi słowy, o ile w przypadku „normalnego” państwa inwestor musi brać pod uwagę ryzyko wynikające z możliwości wystąpienia kryzysu gospodarczego czy też fluktuacje na rynkach światowych, to w Iranie dochodzi wiele innych czynników – nie można wszak wykluczyć, że Iran znów się zamknie,

⁷¹ A. McAuley, *Iran seeks \$85 billion investment for petrochemicals sector*, „The National”, 26.07.2015, www.thenational.ae/business/energy/iran-seeks-85-billion-investment-for-petrochemicals-sector (data dostępu: 10.06.2017).

⁷² *Iran's South Pars needs...*, op. cit.

⁷³ Zob. A. Ramezani, *Iran faced with return of double-digit inflation*, „Al Monitor”, 6.06.2017, www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/06/iran-double-digit-inflation-return-rouhani-second-term.html (data dostępu: 10.06.2017); B. Khajepour, *What's on Rouhani's second-term economic agenda?*, „Al Monitor”, 23.05.2017, www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/05/iran-rouhani-second-term-economic-agenda-developmental-plan.html (data dostępu: 10.06.2017).

⁷⁴ M. Rafizadeh, *Khamenei has himself to blame for Iran's lack of foreign investment*, „The National”, 6.04.2016, www.thenational.ae/opinion/comment/khamenei-has-himself-to-blame-for-irans-lack-of-foreign-investment (data dostępu: 10.06.2017).

⁷⁵ Szerzej zob. R. Czulda, *Iran po nieuchronnej zmianie najwyższego przywódcy*, Fundacja im. Kazimierza Pułaskiego, 19.10.2016, www.pulaski.pl/analiza-iran-po-nieuchronnej-zmianie-najwyzszego-przywodcy (data dostępu: 10.06.2017).

a firmy będą musiały raz jeszcze pospiesznie z kraju wyjechać. Znamienne jest, że nawet Rosjanie – którzy najlepiej znają irańską specyfikę i mogą liczyć na wsparcie prezydenta Władimira Putina – mają wielkie trudności, aby sfinalizować niekończące się rozmowy energetyczne⁷⁶.

Należy przy tym pamiętać, że kwestie bezpieczeństwa Iranu – a więc zarówno program raket balistycznych, jak i program jądrowy – pozostają poza władzą prezydenta. Kieruje nimi Korpus Strażników Rewolucji oraz najwyższy przywódca, to jest kręgi przeciwnie otwarciu na świat i JCPOA. Gdy więc rząd prezydenta Rouhaniego zabiega o inwestycje i budowę zaufania, Korpus Strażników Rewolucji przeprowadza kolejne testy raket balistycznych, co doprowadziło do nałożenia przez Stany Zjednoczone nowych sankcji w lutym i czerwcu 2017 r. Rodzi to uzasadnione obawy, czy Iran będzie w pełni przestrzegał porozumienia JPCOA, które posiada mechanizm ponownego uruchomienia sankcji (*snap back provision*), jeśli społeczność międzynarodowa uzna, że Iran go nie respektuje⁷⁷. Co więcej, najnowsze sankcje dotyczą firm, które wspierają irański program raketowy oraz Korpus Strażników Rewolucji, a to właśnie ta jednostka kontroluje znaczną część irańskiej gospodarki – zachodnie koncerny, inwestując w Iranie, mogą nieświadomie wspierać w ten sposób irańskie wojsko i zostać objęte sankcjami⁷⁸. Zwiększa to ryzyko inwestycyjne i odstrasza potencjalnych kontrahentów. Nie można także wykluczyć, że prezydent Donald Trump zrealizuje swoją zapowiedź ostatecznego wycofania się z porozumienia jądrowego z Iranem.

Ilustracją istniejących problemów jest ciągle nieudana sprzedaż przez koncern Boeing wspomnianych samolotów pasażerskich do Iranu – umowy pozostają zakładnikiem Białego Domu, który może je zablokować, podobnie jak dostawy od firm nieamerykańskich⁷⁹. Problem ten dotyczy najprawdopodobniej również energetycznego koncernu BP, który chociaż brytyjski, to posiada znaczą część aktywów w Stanach Zjednoczonych, co zdecydowania utrudnia inwestycje w Iranie. Również francuski

⁷⁶ Zob. również J. Kajmowicz, *Trwa rosyjsko-irański pat w sektorze naftowo-gazowym*, „Energetyka24”, 18.04.2017, www.energetyka24.com/580561,trwa-rosyjsko-iranski-pat-w-sektorze-naftowo-gazowym (data dostępu: 10.06.2017); J. Kajmowicz, *Iran: Komplikuje się sytuacja rosyjskich koncernów naftowych*, „Energetyka24”, 28.03.2017, www.energetyka24.com/569062,iran-komplikuje-sie-sytuacja-rosyjskich-koncernow-naftowych (data dostępu: 10.06.2017).

⁷⁷ Z zastrzeżeniem, że przywrócone sankcje (*snap back sanctions*) „nie będą działać wstecz na porozumienia zawarte pomiędzy którąkolwiek ze stron i Iranem, Irańczykami lub firmami przed ich wejściem w życie, przy zastrzeżeniu, ich umowy te są zgodne z JCPOA, a także wcześniejszymi i obecnymi rezolucjami Rady Bezpieczeństwa ONZ”. Security Council, Adopting Resolution 2231 (2015), Endorses Joint Comprehensive Agreement on Iran’s Nuclear Programme, 20.07.2015, www.un.org/press/en/2015/sc11974.doc.htm (data dostępu: 10.06.2017).

⁷⁸ Szerzej w: H. Alavi, op. cit.

⁷⁹ Również wspomniany Airbus potrzebuje zgody Stanów Zjednoczonych, gdyż w samolotach tej firmy znajdują się amerykańskie części. Zarówno Airbus, jak i Boeing otrzymały stosowne zgody. Dostawa pierwszego samolotu (A321) odbyła się w styczniu 2017 r. Pierwszy Boeing ma zostać przekazany w kwietniu 2018 r. T. Hefher, *IranAir takes delivery of first Airbus jet post-sanctions*, „Reuters”, 11.01.2017, www.reuters.com/article/us-iran-aircraft-idUSKBN14V20B (data dostępu: 10.06.2017).

Total ponoć rozważa rezygnację z inwestycji w Iranie z powodu amerykańskiej presji⁸⁰. Wprowadzenie przez Waszyngton w 2017 r. nowych sankcji na Iran (za test raketowy), jedynie zwiększają niepewność i potęgują wątpliwości inwestorów. Z ich perspektywy nie tylko sankcje są problemem, ale także presja Stanów Zjednoczonych. To między innymi zakulisowe działania Waszyngtonu – przy współpracy z Rijadem – przyczynić się miały do tego, że do tej pory nie powstał planowany od lat gazociąg irańsko-pakistański⁸¹. Co więcej, firmy muszą brać pod uwagę, że współpraca z Teheranem może doprowadzić do pogorszenia ich relacji z arabskimi państwami Zatoki Perskiej, które stanowią partnerów pewniejszych niż Iran.

Chociaż po zawarciu JCPOA Iran zawarł wiele potencjalnie korzystnych umów, a także znacząco zwiększył produkcję, to sytuacja daleka jest od oczekiwanej. Produkcja rzędu 3,85 mln baryłek dziennie jest niewątpliwie imponująca, ale – jak zwraca uwagę Yassin Fawaz – w dłuższej perspektywie może nie zostać utrzymana, co wynikać ma z faktu, iż największy indywidualny odbiorca irańskiej ropy, to jest indyjski koncern Essar Oil, zbliżył się do rosyjskiego Rosnieftu⁸². Nawet jeśli zdecydowane wejście Rosjan na rozwijający się rynek indyjski nie oznacza stałego zmniejszenia dostaw z Iranu⁸³, to bez wątpienia czynnikiem ograniczającym skuteczną realizację irańskiej strategii gospodarczo-energetycznej jest względnie niska cena surowca na światowych rynkach.

Trudności z uzyskaniem inwestycji zagranicznych na odpowiednim poziomie można byłoby niwelować inwestycjami budżetowymi, ale Iran nie ma odpowiednich rezerw walutowych, a możliwość ich pozyskania w krótkim czasie jest trudna między

⁸⁰ Deputy oil min. refutes Total's withdrawal from SP, „MEHR News Agency”, 19.02.2017, www.en.mehrnews.com/news/123684/Deputy-oil-min-refutes-Total-s-withdrawal-from-SP (data dostępu: 10.06.2017).

⁸¹ Innym przykładem są naciski Stanów Zjednoczonych na chińską firmę Sinopec Corporation, by ta wycofała się z prób uzyskania koncesji na eksploatację pola Azadegan. M. Dorraj C.L. Currier, *Lubricated with oil: Iran-China relations in a changing World*, „Middle East Policy Council”, www.mepec.org/journal/middle-east-policy-archives/lubricated-oil-iran-chinarelations-changing-world (data dostępu: 10.06.2017).

⁸² W październiku 2016 r. Rosnieft podpisał umowę na zakup 49% udziałów w należących do Essar Oil rafinerii oraz infrastruktury przesyłowej. *Rosneft looks to complete Essar Oil deal in 'next few weeks'*, „The Economic Times”, 7.12.2016, www.economictimes.indiatimes.com/industry/energy/oil-gas/rosneft-looks-to-complete-essar-oil-deal-in-next-few-weeks/articleshow/55853287.cms (data dostępu: 10.06.2017); Y. Fawaz, op. cit.

⁸³ W maju 2017 r. Iran potwierdził, że Indie zmniejszyły zamówienie. W odpowiedzi Teheran ogłosił podpisanie wstępnego porozumienia z rosyjskim Gazpromem na rozwój pola gazowego Farzad B, które wcześniej było przedmiotem rozmów ze stroną indyjską, na czele której stało konsorcjum ONGC Videsh Limited. NIOC zmniejszyło także zniżkę na oceaniczne frachtowce z 80% do 60%. Strona indyjska utrzymywała, że powodem zmniejszenia zamówienia o 1/5 jest brak przyznania praw na eksploatację Farzad B konsorcjum indyjskiemu, które pole odkryło. *Iran signed deal with Gazprom over Farzad B*, „Press TV”, 31.05.2017, www.presstv.ir/Detail/2017/05/31/523758/Iran-signed-deal-with-Gazprom-over-Farzad-B (data dostępu: 10.06.2017); S. Dutta, S. Parashari, *Farzan B gas field row: Iran threatens to replace India's OVL with Russian firms*, „The Times of India”, 30.05.2017, www.timesofindia.indiatimes.com/business/india-business/farzad-b-gas-field-iran-threatens-to-replace-ovl-with-russian-companies/articleshow/58915643.cms (data dostępu: 10.06.2017).

innymi z powodu względnie niskiej ceny ropy naftowej, co ma większe znaczenie niż w przeszłości. O ile bowiem w poprzednim roku podatkowym (1395) budżet zakładała, że dochody z eksportu ropy naftowej będą stanowić 25,8% wszystkich dochodów, o tyle w nowym budżecie na rok podatkowy 1396 udział surowca wzrósł do 34,6%⁸⁴. Tym samym jakiegokolwiek fluktuacje na rynku surowca będą miały istotny wpływ na budżet Iranu i jednocześnie na jego strategię rozwojową. W czasie trwania sankcji Międzynarodowy Fundusz Walutowy szacował, że aby Iran mógł zrównoważyć swój budżet, cena surowca powinna wynosić co najmniej 136 dolarów za baryłkę⁸⁵. W 2014 r. projekt budżetu został oparty na cenie około 100 dolarów, rok później 70 dolarów, a w 2016 r. 40 dolarów. Obecnie budżet zakłada cenę zaledwie 50 dolarów za baryłkę⁸⁶. Zmniejszenie ceny surowca o dolara to dla Iranu mniejszy przychód rządu 571 mln dolarów⁸⁷. Zwiększenie przychodów za sprawą wyższego wydobycia i eksportu nie wchodzi w grę z dwóch powodów. Po pierwsze, popyt na surowiec jest ograniczony, a większy eksport nie doprowadziłby do istotnego wzrostu przychodów. Po drugie, zgodnie z ustaleniami OPEC z listopada 2016 r. Iran może produkować jedynie 3,8 mln baryłek ropy naftowej dziennie⁸⁸.

Podsumowując, JPCOA pozwoliło Iranowi przyjąć niezwykle ważną strategię rozwoju gospodarczego, w tym energetycznego kraju, co jest niezbędne, aby dysproporcja pomiędzy Iranem a światem nie powiększała się, tak jak było to do tej pory. To bez wątpienia najważniejszy element strategii rozwojowej Iranu i sztandarowe hasło prezydenta Rouhaniego, element, który jest postrzegany przez irańską opinię publiczną jako sposób na odbudowę własnego potencjału. Z powodu jednak wymienionych powyżej licznych ograniczeń pełna implementacja tejże strategii przez prezydenta Rouhaniego i jego ministrów będzie zadaniem niezwykle trudnym, jeśli w ogóle możliwym.

⁸⁴ A. Ramezani, *Rouhani's budget proposal reverses declining reliance on oil*, „Al Monitor”, 12.12.2016, www.al-monitor.com/pulse/en/originals/2016/12/iran-rouhani-cabinet-budget-proposal-2017-1396-oil.html (data dostępu: 10.06.2017).

⁸⁵ G. Viscusi, T. Patel, S. Kennedy, *Oil shock streaks across Globe. From Moscow to Tehran to Caracas. Ready for \$40?*, „Bloomberg”, 1.12.2014, www.bloomberg.com/news/2014-11-30/oil-at-40-possible-as-market-transforms-caracas-to-iran.html (data dostępu: 10.06.2017).

⁸⁶ *Kollijat-e lajehe-je budże-je sal-e 96 koll-e keshwar taswib szod* [Budżet na rok 1996 przyjęty w całym kraju], „IRNA”, 19.02.2017, <http://www.irna.ir/fa/News/82439376> (data dostępu: 11.06.2017).

⁸⁷ *Iran budget relying more on oil; \$3.4bn budget deficit*, National Council of Resistance of Iran, 28.03.2017, www.ncr-iran.org/en/news/economy/22426-iran-budget-relying-more-on-oil-3-4bn-budget-deficit (data dostępu: 10.06.2017).

⁸⁸ *Iran's oil output hits 3.8 mln bpd in February: OPEC*, „Tasnim News Agency”, 14.03.2017, www.tasnimnews.com/en/news/2017/03/14/1355635/iran-s-oil-output-hits-3-8mln-bpd-in-february-opec (data dostępu: 10.06.2017). Ma to na celu zlikwidowanie zapasów oraz zwiększenie ceny surowca. Zob. również *Iran Oil Minister sees 700,000 bpd rise in crude output by 2021*, „Financial Tribune”, 1.06.2017, www.financialtribune.com/articles/energy/65751/iran-oil-minister-sees-700000-bpd-rise-in-crude-output-by-2021 (data dostępu: 10.06.2017).

Priorities and Directions for the Energy and Economic Policy of Iran Since the 2015 Nuclear Deal

The JCPOA agreement of 2015 on Iran's nuclear programme, which has resulted in numerous sanctions that had been imposed on the country now being lifted, is considered by Tehran as an indispensable factor in implementing a long-term development strategy. The goal of this paper is to present and analyse the current priorities and directions of Iranian economic policy, including its most important element, namely the energy sector. The starting point is the research question about the meaning and impact of sanctions on the Iranian economy as well as about the impact of lifting these sanctions on Iran's opportunities for development and its strategic priorities. This paper also analyses a number of objective factors (ones out of Iran's control) that could block or at least slow down the implementation of this development strategy.

Keywords: Iran, economic strategy, energy, economy.